

بررسی توزیع درآمد بازنشستگان (براساس آمار بودجه خانوار)*

مهنوش عبدالله میلانی*

چکیده

یکی از مهم‌ترین اهداف برقراری نظام‌های تأمین اجتماعی، پرداختن به مسئله توزیع درآمد و کاهش فقر در میان افراد جامعه است که همراه با سایر سیاست‌های مورد نظر دولت برای بهبود وضعیت توزیع در جامعه مورد استفاده قرار می‌گیرد. در میان راهبردهای متفاوتی که برای تأمین اجتماعی وجود دارد، بیمه‌های اجتماعی از اهمیت و اولویت خاصی برخوردار بوده و سهم بزرگی از افراد جامعه را تحت پوشش قرار می‌دهد؛ چرا که دوران سالمندی و کاهش توان کار در روند معمول زندگی همه افراد جامعه مطرح بوده و به این ترتیب، پرداختن به وضعیت درآمدی افراد بازنشسته برای کل جامعه مهم است. در این مقاله، با استفاده از آمار بودجه خانوار مرکز آمار ایران به بررسی خانوارهای با سرپرست بازنشسته پرداخته و با توجه به معیارهای توزیعی، وضعیت این گروه با کل جامعه شهری مقایسه شده است.

نتایج نشان می‌دهد که به طور متوسط درصد فقر بین بازنشستگان نسبت به کل جامعه شهری کمتر و هزینه‌های سرانه سالانه افراد در خانوارهای با سرپرست بازنشسته بیشتر از جامعه شهری می‌باشد، اما توزیع درآمد بین بازنشستگان نامناسب بوده و در طی زمان نیز بهبود نیافته، اما در جامعه شهری نتایج نشان از بهتر شدن شرایط توزیعی دارد.

واژه‌های کلیدی: توزیع درآمد، تأمین اجتماعی، ضریب جینی، بازنشستگان، خط فقر، بیمه‌های اجتماعی و توزیع درون نسلی.

*** این مقاله، بخشی از رساله دکتری خانم مهنوش عبدالله میلانی است با عنوان "تأمین اجتماعی و آثار توزیعی آن بر اقتصاد ایران" که با راهنمایی آقای دکتر پژوهان و مشاوره آقایان دکتر ستاری فر و دکتر جلالی نائینی انجام شده است.

*** . دانشجوی دوره دکتری، دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی

مقدمه

صنعتی شدن و در کنار آن رشد شهرنشینی در سال‌های گذشته باعث شد تا نظام‌های سنتی تأمین اجتماعی در کشورهای مختلف کارایی خود را از دست بدهند. به دنبال آن، فشار افراد نیازمند به حمایت دولت‌ها برای دخالت در این زمینه و از سوی دیگر، توجه دولت‌ها به این مقوله که پرداختن به مسائل رفاهی و توزیعی افراد جامعه به نوعی خود باعث بهبود شرایط تولید در جامعه می‌شود، زمینه ساز برقراری نظام‌های تأمین اجتماعی در کشورهای مختلف شد.

این نظام‌ها اهداف متفاوتی را دنبال کرده و هم چنین، آثار متعددی نیز بر اقتصاد خواهند داشت. یکی از اهداف اولیه برقراری این نظام‌ها بهبود وضعیت توزیع درآمد و کاهش فقر است. در این مقاله سعی کرده‌ایم با توجه به این نظام به بررسی توزیع درآمد بازنشستگان در ایران براساس آمار بودجه خانوار بپردازیم.

ابتدا، به ضرورت وجود تأمین اجتماعی پرداخته و به دنبال آن به تعریف و بررسی بیمه‌های اجتماعی می‌پردازیم. در بخش سوم، به اختصار به مفاهیم توزیعی در اقتصاد پرداخته و در بخش چهارم به آثار توزیعی بیمه‌های اجتماعی در اقتصاد اشاره می‌کنیم. در بخش پنجم، به بررسی توزیع بین بازنشستگان جامعه شهری، با استفاده از نتایج آمار بودجه خانوار خواهیم پرداخت. در نهایت، در بخش پایانی به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری می‌پردازیم.

۱. ضرورت وجود تأمین اجتماعی

برای پرداختن به ضرورت وجود تأمین اجتماعی، باید به اهداف مورد نظر در این ارتباط پرداخت. البته، باید توجه کرد که تأمین اجتماعی تنها یکی از ابزارهای سیاستی است که می‌تواند برای پیشبرد اهداف گسترده دولت به کار گرفته شود. بنابراین، آنچه به عنوان ضرورت وجودی این نظام‌ها مطرح می‌شود، می‌تواند برای تعداد دیگری از فعالیت‌های دولت نیز مطرح و مورد بحث قرار گیرد.^۱ در اینجا به اختصار به

۱. در این ارتباط می‌توان به مباحث مطرح شده در کتاب زیر مراجعه نمود:

Nicholas Barr. (1998). *The Economics of The Welfare State*. Third Edition. Oxford University Press.

این ضرورت‌ها می‌پردازیم.

کاهش فقر

یکی از معمول‌ترین بینش‌ها در زمینه نظام تأمین اجتماعی - در کنار هر عملکرد دیگر آن - این است که این نظام چقدر باعث کاهش فقر می‌شود. این نظر با توجه به این که بخش بزرگی از مستمری‌ها به افرادی پرداخت می‌شود که یا درآمد کمی داشته و یا هیچ منبع درآمدی ندارند، تعجب‌آور نیست. دولت‌ها موظفند برای کاهش فقر در میان شهروندان خود بکوشند. در این خصوص در کشورهای مختلف قوانین تأمین اجتماعی به تصویب رسیده است. همانند بسیاری از قوانین اجتماعی، این قوانین نیز برحسب ضرورت در پاسخ به یک مسئله مطرح شده است. یکی از این مسائل، فقر در میان افراد مسن جامعه است. مهم‌ترین هدف در برقراری مستمری‌های دوران سالمندی و بازنشستگی که معمولاً به عنوان مهم‌ترین و اصلی‌ترین اهداف تأمین اجتماعی در کل مطرح می‌شود، کاهش فقر است. شاید توضیح و تشریح هدف از بیمه‌های بیکاری و غرامت دستمزد دوران بیماری بیشتر برای پیشگیری از فقر مطرح باشد تا کاهش فقر؛ چرا که گاهی فقر نتیجه از دست دادن شغل و یا از دست دادن دستمزد به دلیل بیماری است. هدف از پرداخت مستمری به افراد به محض بروز رنج و ناراحتی ناشی از کاهش یا قطع موقت درآمد، این بوده که ابتدا از سقوط افراد به ورطه فقر جلوگیری شود، تا اینکه پس از بروز فقر این افراد را یاری کرد.

تأمین نیاز

این بحث با موضوع قبلی یعنی کاهش فقر ارتباط زیادی دارد. اما گاهی با تعریف فقر نمی‌توان نیاز گروه‌های خاصی را در جامعه رفع کرد. به بیان دیگر، با تعریف فقر در جامعه، گروه‌های یاد شده، فقیر نیستند اما به دلایل خاصی نیازمند حمایت هستند. در کشورهای مختلف، رایج مستمری‌های موقت یا دایم برای افراد نیازمند، که ضرورتاً فقیر نیستند مطرح می‌شود. به عنوان مثال، شاید یک سالمند فقیر نباشد اما عدم توانایی او در رفع نیازهای خود (مانند رفتن به بانک برای دریافت حقوقی که میزان آن مناسب هم هست یا استفاده از خدمات پزشکی به رغم توانایی در پرداخت وجه آن) وی را فردی نیازمند حمایت قرار می‌دهد؛ یا نیازهای معلولین که طی پژوهش‌هایی در اواخر دهه ۶۰ میلادی در کشور انگلیس مطرح شد و در این

بررسی‌ها معلوم شد که در بین سایر نیازهای این افراد، بحث کمک برای کارهای زندگی روزمره، مراقبت شبانه روزی و کمک به آنها برای حرکت و رفتن از یک محل به محل دیگر (مانند از خانه تا مطب دکتر یا فیزیوتراپی) قابل ملاحظه است. بار مالی اضافی که این نیازها برای افراد معلول و خانواده و مراقبین آنها ایجاد می‌کند و در پی آن، پاسخ دولت به این نیازها در این بررسی‌ها تشخیص داده و مطرح شد. به دنبال این بررسی، در اوایل دهه ۷۰ میلادی نیازهای مراقبت و رفت و آمد معلولین به طور صریح با معرفی دو مستمری جدید، کمک هزینه پرستاری^۱ و کمک هزینه ایاب و ذهاب^۲ مورد توجه قرار گرفت.^۳

جبران خسارت

پرداخت خسارت به آسیب‌دیدگان در نتیجه فعالیت شغلی، یکی دیگر از عملکردهای تأمین اجتماعی است. در این حالت، پرداخت براساس ارزیابی میزان معلولیت کارگر مدعی خسارت بوده و هیچ ارتباطی با سطح درآمد فرد یعنی ارتباطی با کاهش فقر) و یا نیازهای فرد مدعی ندارد. نقش جبرانی تأمین اجتماعی جدا از بحث حفظ و جایگزینی درآمد فرد است.

توزیع مجدد

این موضوع را می‌توان هم به عنوان هدف و هم نتیجه حتمی و اجتناب‌ناپذیر در تلاش برای تأمین سایر اهداف مانند کاهش فقر و یا تأمین نیازها، نام برد. به بیان دیگر، گرچه با هر هدفی که نظام تأمین اجتماعی برقرار شود آثار توزیعی دارد، اما می‌توان با هدف توزیع درآمد به برقراری این نظام و یا ایجاد تحول در آن پرداخت.

۲. بیمه‌های اجتماعی

با توجه به ضرورت وجود نظام تأمین اجتماعی، در کشورهای مختلف با شرایط اقتصادی، اجتماعی و

1. Attendance Allowance

2. Mobility Allowance

3. John Ditch . (1999). *Introduction to Social Security (Policies, Benefits and Poverty)*. Routledge. Chapter 2.

امکانات متفاوت، راهبردهای مختلف تأمین اجتماعی به کار گرفته می‌شود که به طور کلی در دو دیدگاه مطرح می‌شود:^۱

الف) دیدگاه مبتنی بر اشتغال و بیمه‌ای،^۲

ب) دیدگاه غیر بیمه‌ای (حمایتی).^۳

همچنان که از عنوان این دو دیدگاه برمی‌آید، دیدگاه اول، تأمین را برای افراد شاغل در نظر دارد که به این ترتیب این افراد با ارایه کار خود و در کنار پرداخت حق بیمه تحت شرایطی از مزایایی (که در قوانین معین شده است) برخوردار می‌شوند. دیدگاه دوم، صرف نظر از اشتغال یا عدم اشتغال افراد از آنها حمایت می‌کند و به این ترتیب، افراد مورد حمایت از مزایایی برخوردار خواهند شد که پیش از این بابت آن هزینه‌ای پرداخت نکرده‌اند. البته، مشمول گردیدن افراد نیز تحت شرایطی خاص و طبق ضوابط مشخص می‌شود.

بیمه‌های اجتماعی یکی از راهبردهای دیدگاه بیمه‌ای تأمین اجتماعی است. گرچه این راهبرد به دلیل ارتباط با اشتغال افراد نمی‌تواند تمام افراد جامعه را تحت پوشش قرار دهد، اما به دلیل بهره‌مندی از علم محاسبات بیمه‌ای (آکتوئری یا آکچوئری)^۴ و راه‌های اجرایی مورد قبول در جامعه در بین راهبردهای تأمین اجتماعی شاخص است. بیمه اجتماعی، بر طبق این تعریف نوعی بیمه است چون از بیمه شده در برابر حوادث و کاهش درآمد ناشی از وقایع مختلف حمایت می‌کند. اما تفاوت‌هایی میان بیمه اجتماعی و بیمه در عنوان کلی آن وجود دارد. این بیمه یک برنامه دولتی بوده و یا توسط نهادی عمومی اداره می‌شود و از مردم در برابر خطرات اقتصادی همچون از دست دادن درآمد به دلیل بیماری، پسری و بیکاری حمایت می‌کند و مشارکت در آن اجباری است.

هر چند که در کنار بیمه‌های اجتماعی، بیمه‌های خصوصی و سایر راهبردهای دیدگاه بیمه‌ای همچون

1. Nicholas Barr. (1998). *The Economics of the Welfare State*. Third Edition Oxford University Press. p.184.

2. Contributory Approach

3. Non . Contributory Approach

4. Actuary

مسئولیت کارفرما^۱ و صندوق‌های احتیاط^۲، در جوامع مختلف مورد توجه است، اما همواره این راهبردها به عنوان مکمل نظام بیمه اجتماعی مطرح می‌شوند.

۳. مفاهیم توزیعی در اقتصاد

در اینجا به اختصار به برخی از مفاهیم مرتبط با توزیع درآمد در اقتصاد اشاره می‌کنیم. در ادبیات اقتصادی، توزیع درآمد از دو جنبه قابل بررسی است^۳. یکی، بررسی توزیع درآمد بر مبنای عوامل تولید که در این جنبه، درآمد هر عامل تولیدی براساس سهمی که در تولید کل دارد توضیح داده می‌شود، به این ترتیب، در بازار رقابتی، سهم هر عامل تولیدی با ارزش تولید نهایی آن عامل شناخته می‌شود.

جنبه دیگر مورد بررسی، توزیع مقداری درآمد است. در این جا علاوه بر بررسی عوامل مختلف مؤثر بر توزیع درآمد در یک جامعه، به اندازه‌گیری و بررسی شاخص‌های توزیع درآمد پرداخته می‌شود. در اینجا شاخص‌های متفاوتی به کار گرفته می‌شود که برخی از آنها بدون توجه به رفاه اجتماعی و تعریف آن مطرح می‌شوند و برخی با توجه به مفهوم رفاه اجتماعی و تغییرات آن به توزیع درآمد نظر دارند. به همین دلیل، گروه اول از شاخص‌ها به نام معیارهای عینی یا اثباتی شناخته می‌شوند. شاخص‌های گروه دوم - با توجه با مباحث دستوری برای تعریف تابع رفاه اجتماعی - به معیارهای قیاسی یا دستوری شناخته می‌شوند. در میان شاخص‌های عینی یا اثباتی، مهم‌ترین شاخص در بحث توزیع درآمد، ضریب جینی^۴ است که مقدار مطلق آن و به طور مشخص تر تغییر این ضریب در سال‌های مختلف نشانگر تغییر در نظام توزیع درآمد در یک جامعه است. برای محاسبه این ضریب می‌توان از رابطه زیر استفاده کرد:

$$G = \frac{1}{2n^2 \bar{y}} \sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^n |y^i - y^j|$$

1. Employer Liability

2. Provident Funds

۳. برای مطالعه بیشتر در این زمینه می‌توان به منبع زیر مراجعه کرد:

علیرضا صدر منوچهری نائینی. (۱۳۷۵). عوامل مؤثر بر توزیع درآمد در ایران. رساله دکتری اقتصاد. دانشگاه آزاد اسلامی (واحد علوم و تحقیقات).

4. Gini Coefficient

که در این رابطه، درآمد هر فرد $2n$ بار در محاسبه در نظر گرفته می‌شود؛ n بار برای زمانی که فرد به عنوان I ظاهر می‌شود و n بار برای زمانی که به عنوان j ظاهر می‌شود.^۱ تعداد افراد جامعه و y درآمد را نشان می‌دهد.

روش دیگری نیز برای محاسبه ضریب جینی به صورت زیر وجود دارد:

$$G = 1 + \frac{1}{n} - \frac{2}{n^2 \bar{y}} (y_1 + 2y_2 + \dots + ny_n)$$

در این رابطه، y_1 درآمد ثروتمندترین فرد، y_2 درآمد ثروتمند رتبه پایین‌تر و به همین ترتیب تا y_n درآمد فقیرترین فرد جامعه در رابطه ظاهر می‌شود. به این ترتیب، ملاحظه می‌شود که ضریب جینی با توجه به تابع رفاهی تعریف شده که در آن وزن در نظر گرفته شده برای درآمد هر فرد، نه به اندازه آنان در جامعه بلکه تنها به رتبه‌بندی درآمدی آنها بستگی دارد، و وزن بیشتر برای افراد کم درآمدتر منظور شده است.

۴. آثار توزیعی بیمه‌های اجتماعی

در بررسی آثار اقتصادی بیمه‌های اجتماعی نیز، سه زمینه کلی مطرح می‌باشد که عبارت است از: تأثیر این بیمه‌ها بر عرضه کار، پس انداز و توزیع درآمد.^۲

در مورد آثار توزیعی، چون یکی از جنبه‌های مورد نظر این نظام‌ها تأثیرگذاری بر درآمد افراد در سنین پیری است از دو دیدگاه می‌توان به مسئله نگاه کرد. جنبه نظری اقتصاد سیاسی آثار توزیعی، با نظرات مختلف ارایه می‌شود که در آن مسئله پذیرش تأمین اجتماعی با توجه به تأثیرات توزیعی آن به این صورت تحلیل می‌شود که در یک رأی‌گیری، افراد جامعه با نظر به منافع بلند مدت (آینده) خود به نظام تأمین اجتماعی بدرغم آثار توزیعی آن به نفع سالمندان هر دوره رأی می‌دهند. به طور ساده، الگوی زیر را در نظر بگیرید که از سه گروه سنی جوان، میانسال و پیر تشکیل شده است. هر فرد برای سه دوره زندگی می‌کند و جمعیت هر سه نسل هم برابر است. نرخ بهره و تنزیل را هم برای سهولت در محاسبات صفر در نظر بگیرید. چنانچه رأی‌گیری درباره یک نظام تأمین اجتماعی به روش PAYG باشد که برای همیشه

1. P.R.G. Layard & A.A Walters. (1978). *Microeconomic Theory*. McGraw.Hill. p.49.

۲. در رساله، به بررسی نظری و مطالعات تجربی اثر نظام بر پس انداز و عرضه کار اشاره شده است.

تصمیم‌گیری شود، نتیجه را می‌توان به این ترتیب در نظر گرفت. در هر دوره و از اولین دوره تنها فرد جوان و میانسال به میزان T پرداخت کرده و فرد پیر به میزان $2T$ دریافت می‌کند. در این حالت، فرد میانسال هم با پرداخت این دوره، در دوره بعدی $2T$ دریافت می‌کند؛ پس، با این نظر موافق است. تنها فرد جوان دوره اول است که دو دوره پرداخت کرده و به همان میزان نیز دریافت خواهد کرد و سر به سر است. بنابراین، مخالفتی با این نظر نخواهد داشت. در دوره‌های بعدی دیگر نیز همواره این روند روبه پیش است و لذا این تصمیم "یک بار و برای همیشه" اتخاذ می‌گردد.^۱

از سوی دیگر، می‌توان به پذیرش آثار توزیعی از دیدگاه خیرخواهانه نگاه کرد و بررسی را به این صورت مطرح نمود که افراد از توزیع درآمد بهتر مطلوبیت کسب نموده و به همین دلیل با تأمین اجتماعی که می‌تواند این امکان را برای سالمندان ایجاد کند موافقت می‌نمایند.^۲

از دیدگاه اقتصادی نیز بررسی این نظام‌ها به طور معمول در مدل‌های دوران زندگی صورت می‌گیرد که "فلدشتاین"^۳ در مقاله خود با وارد نمودن ثروت تأمین اجتماعی به تابع مصرف، این متغیر و تغییرات آن را معیاری برای ارزیابی‌های بعدی در ارتباط با نظام تأمین اجتماعی قرار داد.

رابطه (۱)، تابع مصرف با متغیر ثروت تأمین اجتماعی (SSW) است که در آن C_t مخارج مصرف کننده، Y_t درآمد دایم (به عنوان وقفه توزیعی مقادیر گذشته درآمد قابل تصرف)، و W_t انباشت ثروت خانوار در پایان هر سال t می‌باشد:

$$C_t = \alpha + \beta_1 Y_t + \gamma_1 W_{t-1} + \gamma_2 SSW_t \quad (1)$$

دو تعریف متفاوت از SSW مورد نظر است. ثروت تأمین اجتماعی ناخالص ($SSWG$) که ارزش حال مستمری‌های بازنشستگی در سال t می‌باشد که در نهایت، توسط تمامی کسانی که یا در حال حاضر جزء نیروی کار و یا بازنشسته در سال t می‌باشند، مورد ادعا است. محاسبه این ارزش‌های حال،

1. Casey B. Mulligan & Xavier Sala. I. Martin (1999). *Social Security In Theory And Practice* (I). National Bureau of Economic Research PP23.34.

2. Nicholas Barr. (1998). *The Economics of the Welfare State*. Third Edition. Oxford University Press.

3. Martin, Feldstein. (1974). *Social Security, Induced Retirement, and Aggregate Capital Accumulation*. Journal of Political Economy. Vol 82. No 5.

منعکس‌کننده احتمالات بقا و هم‌چنین، تنزیل دریافت‌های آتی است. ثروت تأمین اجتماعی خالص (SSWN) برابر است با ثروت تأمین اجتماعی ناخالص منهای ارزش حال مالیات‌های تأمین اجتماعی که باید توسط کسانی که در حال حاضر نیروی کار هستند، پرداخت شود.

بنابراین، متغیر ثروت تأمین اجتماعی به عنوان یکی از درآمدها و دارایی‌های فرد یا خانوار می‌تواند برای بررسی توزیع مورد استفاده قرار گیرد. از سوی دیگر، چنانچه این نظام را نوعی پس انداز تلقی کنیم بازدهی آن برای تصمیم‌گیری افراد مورد نظر خواهد بود که به این ترتیب نرخ بازده داخلی معیاری برای این مقایسه خواهد بود.^۱

به این ترتیب، نظام‌های تأمین اجتماعی بر توزیع درآمد دو نوع تأثیر خواهند داشت. بررسی تأثیر نظام بر توزیع درآمد بین نسل‌های متفاوت^۲، به این مسئله نظر دارد که در جریان برقراری بیمه اجتماعی، توزیع بین نسل‌های متفاوت چگونه تغییر کرده‌است. در این زمینه، به طور معمول یک توزیع مجدد از نسل کاری حاضر برای نسل بازنشسته وجود دارد. به بیان دیگر، افراد سالمند تحت پوشش، بیش از آنچه باید در یک نظام بیمه‌ای دریافت کنند دریافت کرده و طی سالیان این میزان تفاوت کمتر می‌شود و این نظام منافع بیشتری به افراد سالمند ارایه می‌کند.

توزیع درون نسلی^۳ به توزیع درآمد ناشی از برقراری بیمه در بین گروه‌های مختلف یک جامعه توجه دارد. به این ترتیب که این نظام چگونه توزیع درآمد میان افراد یک نسل را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به طور معمول انتظار می‌رود که در این نظام، توزیع مجدد از افراد با توان مالی بیشتر به سوی افراد کم درآمد محقق شود. از بعد اقتصادی، تصاعدی بودن این نظام مدنظر است که از این طریق بتواند توزیع درآمد را بهبود بخشد.

از سوی دیگر، معیارهای معمول برای بررسی آثار توزیعی در ادبیات اقتصادی نیز با تکیه بر جامعه بازنشستگان، برای این بررسی‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد.

در اینجا ذکر این نکته لازم است که از دیدگاه توزیعی اینکه مناسب و عادلانه چیست از قبل تعیین شده

-
1. Internal Rate of Return
 2. Intergeneretion
 3. Intrageneration

و دقیق نیست. اما آنچه که به عنوان حداقل مورد پذیرش برای هر دیدگاهی است اینکه تأمین اجتماعی حداقل عملکرد خنثی بر توزیع درآمد موجود جامعه داشته باشد و با تمامی افراد با درآمدهای مختلف یکسان برخورد کند. در غیر این صورت، افزایش فاصله بین درآمدهای افراد جامعه در نتیجه این نظام به طور قطع به نامناسب شدن توزیع درآمد منجر می‌شود.^۱ به خصوص در جوامعی که مشکل توزیع درآمد اهمیت بیشتری دارد، در این حالت، تأمین اجتماعی می‌تواند وضعیت نامناسب و ناعادلانه را نامناسب‌تر و ناعادلانه‌تر کند.

در مورد مطالعات تجربی در این زمینه می‌توان به پژوهش‌های زیر اشاره کرد: "جوآن‌گیل" و "لوپزکازانووا" (۱۹۹۸) نشان می‌دهند که توزیع درآمد بین نسلی در اسپانیا در نتیجه نظام تأمین اجتماعی دولتی اتفاق افتاده است و در توزیع درون نسلی توزیع به نفع درآمدهای بالاتر و متأهلین تحت پوشش بوده است.

"بوسکین"، "کاتلیکوف"، "پرفرت" و "شاوون" (۱۹۸۷) نیز در مقاله خود چنین عنوان می‌کنند که نظام تأمین اجتماعی امریکا باعث توزیع به نفع نسل‌های پیرتر در هر دوره شده و در بین افراد با درآمدهای متفاوت نیز این طبقات کم درآمد بوده‌اند که بیشتر از نظام یاد شده منفعت کسب کرده‌اند.

"اوزاوا" و "کیم" (۱۹۸۹) پرداخت‌های متفاوت تأمین اجتماعی را برای کشور امریکا با استفاده از ضریب جینی و تغییرات آن و هم‌چنین، تغییرات میزان درآمد افراد مختلف در نتیجه برقراری نظام تأمین اجتماعی بررسی کرده و به این نتیجه می‌رسند که این نظام برای افراد بازنشسته حیاتی بوده و باعث عادلانه‌تر کردن توزیع درآمد میان گروه‌های جمعیتی متفاوت و کل جمعیت مستمری بگیران شده است. "کورونادو و دیگران" (۱۹۹۹) در امریکا نشان می‌دهند که نظام موجود تأمین اجتماعی تصاعدی بوده و باعث بهبود توزیع درآمد شده است. آنان به بررسی پیشنهادهایی برای تغییر نظام موجود نیز پرداخته و در هر مورد با توجه به معیارهای پژوهش نتیجه می‌گیرند که تمامی راه‌ها باعث بدتر شدن توزیع درآمد می‌شود.

"فلداشتاین و لیمن" (۲۰۰۰) نیز در جامعه امریکا آثار توزیعی نظام تأمین اجتماعی را که از دو منبع

1. Casey B. Mulligan & Xavier Sala. I. Martin. (1999). Social Security In Theory And Practice (I). National Bureau of Economic Research. P.5

تأمین مالی می‌شود (یکی روش پرداخت جاری و دیگری برپایه سرمایه‌گذاری) بررسی کرده و اعلام می‌کنند که نظام ترکیبی، توزیع درآمد را برای تمامی گروه‌های جامعه بهبود می‌بخشد.

در جستجوی انجام شده در ایران، در مورد توزیع درآمد از جنبه‌های مختلف پژوهش‌های خوبی انجام گرفته است اما بررسی‌های توزیعی با توجه خاص به بازنشستگان بسیار کم دیده می‌شود. در این ارتباط، پژوهشی در مرکز پژوهش‌های مجلس با مسئولیت دکتر پژوهان (۱۳۷۹) صورت گرفته است که طی آن در قالب یک الگوی تعادل عمومی و جدول داده - ستانده، به بررسی این نکته پرداخته شده است که چنانچه تأمین اجتماعی به آثار توزیعی منجر شود در این صورت، نتایج حاصل شده بر متغیرهایی همچون مخارج جاری، پس‌انداز و واردات چگونه خواهد بود.

در پژوهش دیگری که در مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی (۱۳۷۶) انجام گرفته است براساس پرسشنامه‌های توزیع شده بین بازنشستگان به این نتیجه رسیده است که بیشترین تراکم میان مستمری بگیران در سطح پایین مستمری قرار دارند. بررسی یاد شده نشان داده است که ۷۰ درصد مستمری بگیران با دریافت مستمری خود تنها قادر به تأمین مالی مخارج دو هفته زندگی خود هستند.

۵. بررسی بودجه خانوار - بازنشستگان

مرکز آمار ایران در آمارگیری بودجه خانوار در سطح کشور، به سؤالی در مورد بازنشسته بودن سرپرست خانوار و دریافت مستمری می‌پردازد. به این ترتیب می‌توان این گروه از پرسشنامه‌ها را به طور مجزا مورد بررسی قرارداد. البته، باید به این نکته نیز اشاره کرد که محل پرداخت این مستمری‌ها در پرسشنامه‌ها مورد سؤال نیست. به بیان دیگر، اینکه فرد از کجا مستمری دریافت می‌کند مشخص نیست. نتایج این آمارگیری (بودجه خانوار) به دلیل سالانه بودن امکان مقایسه نتایج در سال‌های مختلف را ممکن می‌سازد. از سوی دیگر، اگرچه مطالعه مجزای این گروه از پرسشنامه‌ها اطلاعات خوبی در اختیار خواهد گذاشت، اما آنچه می‌تواند به بررسی بهتر توزیع درآمد در بین این گروه بپردازد، مقایسه آن با کل جامعه است. به بیان دیگر، از آنجا که به طور کلی توزیع درآمد و مناسب یا نامناسب بودن آن یک مفهوم دستوری^۱ اقتصادی است و به شرایط و امکانات یک جامعه برمی‌گردد، بنابراین، مقایسه معیارهای مورد نظر در بین گروه بازنشستگان با

بررسی توزیع درآمد بازنشستگان

کل جامعه مفهوم و نمای بهتری از توزیع را نشان می‌دهد. در این ارتباط نیز چون در جامعه ما، پوشش بیمه‌های اجتماعی در سطح شهر بیشتر و کامل‌تر است، مقایسه را بین دو گروه در جامعه شهری انجام می‌دهیم.

سال‌های مورد بررسی ۱۳۶۴، ۱۳۷۴، ۱۳۷۶ و ۱۳۷۷ است که می‌تواند امکان مقایسه چند سال اخیر با ده سال پیش از آن را فراهم کند.

به طور متوسط در سال‌های مورد نظر، متوسط هزینه سرانه سالانه بازنشستگان در شهر ۱/۲ برابر بیشتر از جامعه شهری بوده است. که این تفاوت در سال ۱۳۶۴ بیشترین و در سال ۱۳۷۷ کمترین میزان را نشان می‌دهد (جدول ۱).

جدول ۱ - متوسط هزینه سرانه سالانه بازنشستگان و جامعه شهری (ریال)

۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۴	۱۳۶۴	
۴۷۲۰۰۰۰	۴۶۱۸۰۰۰	۲۸۰۰۰۰۰	۳۸۶۰۰۰	بازنشستگان
۴۲۶۷۰۰۰	۳۴۳۸۰۰۰	۲۱۰۶۰۰۰	۲۸۲۰۰۰	جامعه شهری

مأخذ: نتایج آمارگیری بودجه خانوار مرکز آمار و محاسبات تحقیق.

برای مقایسه نحوه توزیع درآمد میان بازنشستگان و هم‌چنین، کل جامعه شهری یک معیار توزیعی، بررسی نسبت هزینه‌های کل خانوارهای ثروتمند، به این هزینه‌ها برای خانوارهای کم درآمد است. به این منظور هزینه‌های سرانه سالانه برای خانوارهای بازنشسته در دهک‌های مختلف محاسبه شده و نسبت هزینه‌های ۲۰ درصد غنی این جامعه نسبت به ۲۰ درصد فقیر به دست آمده و با معیار مشابه برای کل جامعه شهری مقایسه شده است (جدول ۲).

جدول ۲ - مقایسه هزینه سرانه سالانه گروه‌های درآمدی - بازنشسته و کل جامعه شهری (ریال - درصد)

سال	۲۰ درصد فقیر	۲۰ درصد غنی	نسبت غنی به فقیر
۱۳۶۴	بازنشسته	۱۰۰۵۰۰	۹/۸
	شهر	۷۱۹۰۰	۹/۷
۱۳۷۴	بازنشسته	۸۱۳۹۰۰	۸/۲
	شهر	۵۷۵۱۰۰	۹/۰
۱۳۷۶	بازنشسته	۱۳۰۳۷۰۰	۸/۸
	شهر	۹۷۱۷۰۰	۸/۸
۱۳۷۷	بازنشسته	۱۳۰۱۳۰۰	۸/۸
	شهر	۱۱۹۰۸۰۰	۸/۸

مأخذ: نتایج آمارگیری بودجه خانوار مرکز آمار - محاسبات تحقیق.

آنچه از این جدول استنباط می‌شود این‌که در دوره ۱۳۶۴ تا ۱۳۷۴ بهبود وضعیت توزیعی براساس این معیار برای بازنشستگان نسبت به کل جامعه شهری بهتر بوده است. سال ۱۳۷۶ و ۱۳۷۷ نحوه توزیع تفاوتی میان شهر و بازنشستگان شهری نداشته و طی این دو سال هزینه‌های سرانه سالانه ۲۰ درصد ثروتمند جامعه ۸/۸ برابر همین هزینه برای ۲۰ درصد فقیر جامعه بوده است. البته، باید به این نکته توجه کرد که این معیار به طور کامل نشان دهنده وضعیت توزیعی نیست. اما به عنوان شاخصی که در کنار سایر معیارها می‌تواند نمای بهتری از وضعیت ارایه نماید، به کار گرفته می‌شود.

در همین ارتباط، محاسبه ضریب جینی^۱ نشان می‌دهد که در سال ۱۳۶۴ توزیع درآمد در میان بازنشستگان بدتر از کل جامعه شهری بوده است ولی در سال ۱۳۷۴ این توزیع درآمد میان خانوارهای با سرپرست بازنشسته در شهر است که توزیع مناسب‌تری را نشان می‌دهد. از سوی دیگر، نکته قابل توجه در

1. P.R.G Layard & A.A Walters. (1978). Microeconomic Theory. McGraw . Hill. p.49.

مورد ضریب جینی این است که برای کل جامعه شهری نوسان زیادی در میزان عددی این ضریب در سال‌های مورد نظر مشاهده نمی‌شود، اما برای بازنشستگان این ضریب در این سال‌ها تغییرات قابل توجهی دارد (جدول ۳).

جدول ۳ - ضریب جینی برای بازنشستگان و کل جامعه شهری

۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۴	۱۳۶۴	
۰/۴۱۷۸	۰/۴۳۰۸	۰/۴۰۷۴	۰/۴۴۵۸	جامعه بازنشسته شهری
۰/۴۲۱۹	۰/۴۲۰۲	۰/۴۲۷۷	۰/۴۲۶۴	کل جامعه شهری

مأخذ: نتایج آمارگیری بودجه خانوار مرکز آمار - محاسبات تحقیق.

البته، باید این مطلب را متذکر شد که همواره کم شدن ضریب جینی نشان از بهبود وضعیت رفاهی افراد جامعه مورد نظر نیست و تنها بهبود وضعیت توزیع را نشان می‌دهد. به بیان دیگر، حتی در شرایطی که وضع رفاهی در یک جامعه نسبت به قبل بدتر شده باشد اما امکانات محدود موجود به صورت مناسب‌تری توزیع شود نیز ضریب جینی بهتری به دست خواهد آمد. اما آنچه که در اینجا می‌بینیم این است که میانگین هزینه‌های خانوار بازنشسته در شهر نسبت به میانگین کل جامعه شهری بالاتر است و توزیع در سال‌های اخیر نسبت به کل جامعه شهری بهتر شده است. البته، این‌که وضعیت خود این گروه چگونه بوده است و آیا در نتیجه این تغییرات در توزیع، فقر میان این گروه در مقایسه با کل جامعه شهری چگونه تغییر کرده است سؤالی جداگانه است که باید به آن بپردازیم. در این ارتباط، محاسبه خط فقر این گروه و در کنار آن درصد جمعیت زیر خط فقر و تغییرات این معیارها در سال‌های مختلف می‌تواند مسئله را روشن‌تر سازد. در این مطالعه، مفهوم فقر، به روش دکتر پژویان^۱ مورد نظر بوده که عدم توانایی فرد در تأمین هزینه حداقل نیازهای خوراکی برای استمرار و ادامه یک زندگی سالم (متوسط ۲۲۲۰ کالری در روز) بر مبنای نظرات کارشناسان علم تغذیه می‌باشد. حال، بر این مبنای به خط فقر ریالی برای بازنشستگان شهری و درصد جمعیت زیر خط فقر در بین این گروه و هم

۱. جمشید پژویان (۱۳۷۵). گزارش فقرزدایی در کشور جمهوری اسلامی ایران. سازمان برنامه و بودجه. صفحه

چنین، مقایسه این نتایج با شاخص‌های مشابه برای کل جمعیت شهری می‌پردازیم. در سال‌های اخیر، بررسی این شاخص‌ها نشان می‌دهد که همواره خط فقر ریالی در بین جامعه بازنشستگان شهری بیشتر از خط فقر ریالی برای کل جامعه شهری بوده است (جدول ۴) که این مشابه نتایج به دست آمده از مقایسه متوسط هزینه‌های سرانه سالانه این دو گروه و هم چنین، هزینه‌های سرانه سالانه کم درآمد‌ها و ثروتمندان این دو گروه است. این امر که بازنشستگان با صرف هزینه‌های بالاتری باید خود را به بالای خط فقر منتقل کنند (به علت بالاتر بودن خط فقر این گروه) به دو علت می‌تواند مطرح شود. در این ارتباط، تفاوت در قیمت‌های پرداختی این گروه و یا تفاوت در ترکیب کالاهای مصرفی این افراد باید مد نظر قرار بگیرد.

به بیان دیگر، یا این گروه بابت تأمین حداقل نیازهای خوراکی خود، کالاهای مصرفی مشابه با کالاهای مصرفی میانگین جامعه شهری را گران‌تر خریداری می‌کنند و یا این مقدار نیازهای اساسی برای ادامه یک زندگی سالم (۲۲۲۰ کالری در روز) را از کالاهایی متفاوت از کالاهای مورد مصرف میانگین جامعه شهری به دست می‌آورند. تحلیل و محاسبات انجام شده نشان می‌دهد که تفاوت قابل ملاحظه‌ای در بین قیمت تعدادی از کالاهای خوراکی انتخابی مورد مصرف هر دو گروه وجود ندارد. بنابراین، تفاوت قیمت باعث بالاتر بودن خط فقر نیست بلکه آنچه توجه خط فقر بالاتر برای خانوارهای با سرپرست بازنشسته است، مصرف ترکیب کالاهای گران‌تر به دلیل کیفیت بهتر (نسبت به متوسط کل جامعه شهری) است.

جدول (۴) نشان می‌دهد که در کنار بالاتر بودن خط فقر در بین بازنشستگان در سال‌های مورد نظر، در سال‌های ۱۳۶۴ و ۱۳۷۴ (در فاصله ده سال) درصد فقر در بین بازنشستگان به مراتب از درصد فقر در بین کل جامعه شهری کمتر بوده است.

اما در سال‌های ۱۳۷۶ و ۱۳۷۷ این فاصله کاهش یافته است و حتی در سال ۱۳۷۶ درصد جمعیت فقیر بین بازنشستگان تا حدودی بیش از کل جامعه شهری بوده است؛ که با مقایسه این نتایج با آنچه که درباره نسبت هزینه‌های ۲۰ درصد غنی به ۲۰ درصد فقیر دیدیم همخوانی دارد. اما ملاحظه این جدول نشان می‌دهد که به طور متوسط در این سال‌ها، فقر در بین گروه بازنشستگان شهری نسبت به کل جامعه شهری کمتر بوده است.

جدول - ۴. مقایسه خط فقر و درصد فقر

(ریال - درصد)

جامعه	شاخص	۱۳۶۴	۱۳۷۴	۱۳۷۶	۱۳۷۷
بازنشستگان شهری	خط فقر	۱۶۶۰۰۰	۷۴۳۰۰۰	۱۰۸۶۰۰۰	۱۴۵۰۰۰۰
	درصد فقر	۱۸/۹	۶/۷	۱۲/۴	۱۱/۱
کل جامعه شهری	خط فقر	۱۵۴۰۰۰	۶۸۳۰۰۰	۹۳۰۰۰۰	۱/۳۳۹۰۰۰
	درصد فقر	۳۶/۵	۱۳	۹/۲۱	۱۲

مأخذ: نتایج آمارگیری بودجه خانوار مرکز آمار - محاسبات تحقیق.

در اینجا لازم است که برای مقایسه بهتر این دو گروه، وضعیت رفاهی ایشان را با هم در این سالها بررسی کرده و ببینیم که آیا از دیدگاه آمارهای بودجه خانوار، هزینه‌های انجام شده توسط گروه‌های درآمدی مختلف این دو جامعه متفاوت، توانسته است سطح رفاه سال ۱۳۶۴ را تأمین کند یا خیر؟ به بیان دیگر، بدون اشاره به وضعیت رفاه در سال ۱۳۶۴ (اینکه هزینه‌های انجام شده این سال برای رفاه نسبی کفایت داشته است یا خیر) آیا همان سطح رضایت حفظ شده یا خیر و در صورت تغییر، افزایش رفاه و یا کاهش آن نتیجه شده است؟

برای بررسی موارد یاد شده می‌توان هزینه‌های انجام شده توسط گروه‌های درآمدی مختلف (کم درآمد یعنی دهک یکم درآمدی، متوسط جامعه و پردرآمد یعنی دهک دهم درآمدی در بین خانوارها) را در این سالها به دست آورده و سپس، با توجه به شاخص قیمت‌ها، هزینه‌های جاری هر سال را به قیمت ثابت یک سال در نظر گرفته و این نتایج را با هم مقایسه کرد. جدول (۵) هزینه کل سرانه سالانه را برای دهک یک، متوسط و دهک دهم خانوارهای با سرپرست بازنشسته و کل جامعه شهری و هم چنین، تعدیل شده این هزینه‌ها با شاخص قیمت‌ها برای سال ۱۳۶۴ نشان می‌دهد.

بررسی جدول (۵) نشان می‌دهد که به طور متوسط وضعیت افراد در دهک اول جامعه شهری بهبود یافته است اما برای بازنشستگان شهری این نتیجه صادق نیست و برای این گروه نه تنها دهک اول بلکه خانوارهای با درآمد متوسط این گروه نیز نسبت به سال ۱۳۶۴ وضعیت بهتری ندارند اما دهک دهم تقریباً در وضعیت سال ۱۳۶۴ قرار گرفته است (نود هزار ریال به قیمت ثابت برای سال ۱۳۷۷ در مقایسه با هشتاد و نه هزار ریال سال ۱۳۶۴). برای نمایش بهتر این وضعیت و به بیان دیگر، توزیع در بین این گروه‌ها به

بررسی درصد تغییر در هزینه کل سرانه سالانه این دو گروه به قیمت ثابت نسبت به سال ۱۳۶۴ می‌پردازیم.

جدول - ۵. هزینه کل سرانه سالانه - بازنشستگان و کل جامعه شهری (ریال)

سال	جامعه	دهک ۱ (فقیر)	متوسط	دهک ۱۰ (غنی)
۱۳۶۴	بازنشسته	۷۶۹۰۰	۳۸۶۵۰۰	۸۹۴۹۰۰
	کل شهر	۵۳۶۰۰	۲۸۲۳۰۰	۹۳۴۷۰۰
۱۳۷۴	بازنشسته	۶۲۸۹۰۰	۲۸۰۰۳۰۰	۵۸۷۰۷۰۰
	کل شهر	۴۴۰۳۰۰	۲۱۰۵۹۰۰	۷۰۰۱۳۰۰
۱۳۷۶	بازنشسته	۱۰۴۷۳۰۰	۴۶۱۷۶۰۰	۱۵۶۲۱۳۰۰
	کل شهر	۷۵۳۳۰۰	۳۴۳۸۵۰۰	۱۱۶۱۷۴۰۰
۱۳۷۷	بازنشسته	۹۸۵۹۰۰	۴۷۱۹۹۰۰	۱۵۲۲۸۴۰۰
	کل شهر	۹۱۹۱۰۰	۴۲۶۷۴۰۰	۱۴۰۰۳۶۰۰
۱۳۶۴	بازنشسته	۷۶۹۶۰	۳۸۶۴۹۰	۸۹۴۹۶۰
	کل شهر	۵۳۶۰۰	۲۸۲۳۵۰	۹۳۴۶۶۰
۱۳۷۴	بازنشسته	۶۴۸۵۰	۲۸۸۷۶۰	۶۰۵۳۶۰
	کل شهر	۴۵۴۰۰	۲۱۷۱۵۰	۷۲۱۹۴۰
۱۳۷۶	بازنشسته	۷۴۷۳۰	۳۲۹۴۶۰	۱۱۱۴۵۷۰
	کل شهر	۵۳۷۵۰	۲۴۵۳۳۰	۸۲۸۸۹۰
۱۳۷۷	بازنشسته	۵۸۶۴۰	۲۸۰۷۴۰	۹۰۵۷۸۰
	کل شهر	۵۴۶۷۰	۲۵۳۸۳۰	۸۳۲۹۳۰

مأخذ: نتایج آمارگیری بودجه خانوار مرکز آمار ایران. سال‌های مورد نظر. شاخص قیمت اعلام شده توسط بانک مرکزی ایران. محاسبات تحقیق.

جدول (۶) نشان دهنده تغییرات هزینه کل سرانه سالانه خانوارهای با سرپرست بازنشسته به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۶۴، نسبت به سال ۱۳۶۴ است. آنچه که از این جدول مشاهده می‌شود اینک

وضعیت توزیعی بین این سه گروه کم درآمد، متوسط و پردرآمد که در سال ۱۳۷۴ فاصله رفاهی بین این گروه‌ها را در حالت کم شدن نشان می‌دهد در سال‌های ۱۳۷۶ و ۱۳۷۷ به صورت عکس عمل می‌کند؛ یعنی توزیع بین این گروه‌ها نسبت به سال ۱۳۶۴ بدتر می‌شود. $23/8$ درصد تغییرات منفی در هزینه‌های کم درآمدهای سال ۱۳۷۷ برای حفظ وضعیت سال ۱۳۶۴ (قیمت ثابت ۱۳۶۴)، در مقایسه با $1/3$ درصد تغییرات مثبت برای پردرآمدها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۷۷ تقریباً خانوارهای پردرآمد بازنشسته وضعیت رفاهی سال ۱۳۶۴ را داشته‌اند، اما افراد کم درآمد و متوسط، کاهش حدود ۲۰ درصد در وضعیت رفاهی خود را شاهد بوده‌اند.

جدول - ۶. درصد تغییر هزینه کل سرانه سالانه به قیمت ثابت سال ۱۳۶۴ - بازنشستگان شهری

دهک ۱۰ غنی	متوسط	دهک ۱ فقیر	
-۳۲/۳	-۲۵/۳	-۱۵/۷	سال ۱۳۷۴ نسبت به ۱۳۶۴
۲۴/۶	-۱۴/۷	-۲/۹	سال ۱۳۷۶ نسبت به ۱۳۶۴
۱/۳	-۲۷/۴	-۲۳/۸	سال ۱۳۷۷ نسبت به ۱۳۶۴

مأخذ: جدول (۵) و محاسبات تحقیق.

جدول (۷) نیز مشابه جدول قبلی همان معیار را برای کل جامعه شهری نشان می‌دهد. اما تفاوت در آنجا است که این جدول نشان دهنده بهبود توزیع درآمد بین خانوارهای این گروه است. به بیان دیگر، نسبت به سال ۱۳۶۴ وضعیت توزیعی بهتری در بین کل افراد جامعه شهری نسبت به خانوارهای با سرپرست بازنشسته برقرار بوده است.

جدول - ۷. درصد تغییر هزینه کل سرانه سالانه به قیمت ثابت سال ۱۳۶۴ - کل جامعه شهری

دهک ۱۰ (غنی)	متوسط	دهک ۱ (فقیر)	
-۲۲/۷	-۲۳	-۱۵/۳	سال ۱۳۷۴ نسبت به ۱۳۶۴
-۱۱/۳	-۱۳/۱	۰/۲۷	سال ۱۳۷۶ نسبت به ۱۳۶۴
-۱۰/۸	-۱۰/۱	۱/۹۹	سال ۱۳۷۷ نسبت به ۱۳۶۴

مأخذ: جدول (۵) و محاسبات تحقیق.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش، با استفاده از نتایج آمارگیری بودجه خانوار - که هر ساله مرکز آمار ایران انجام می‌دهد - به بررسی وضعیت بازنشستگان پرداخته‌ایم. پرسش درباره بازنشسته بودن سرپرست خانوار این امکان را می‌دهد که نتایج حاصل برای این خانوارها را از سایر نتایج جدا کرده و به بررسی آن پردازیم. این پژوهش، بر جامعه شهری متمرکز شده است چون در ایران پوشش روستایی بیمه‌های اجتماعی چندان گسترده نبوده بنابراین، نتایج آماری مربوط به شهر بررسی شد.

نتایج نشان داد که به طور کلی وضعیت رفاهی در بین بازنشستگان نسبت به کل جامعه شهری به نسبت بهتر بوده است و به طور متوسط، درصد فقر برای آنها کمتر از کل جامعه شهری بوده است. به طور متوسط هزینه‌های سرانه سالانه گروه بازنشستگان در تمامی گروه‌های درآمدی بیشتر از کل جامعه شهری بوده است.

اما وضعیت توزیعی نتایج دیگری را نشان می‌دهد. به این ترتیب که توزیع درآمد از بعد تغییرات درآمدها به قیمت ثابت سال ۱۳۶۴ نسبت به این سال به زیان طبقات کم درآمدتر بوده است ولی در کل جامعه شهری نتیجه به نحوی است که افراد کم درآمدتر وضعیت بهتری داشته و در مجموع، تغییرات به گونه‌ای بوده است که فاصله بین طبقات درآمدی و به نوعی توزیع درآمد بهتر شده است.

منابع

- اتحادیه بین‌المللی تأمین اجتماعی (۱۳۷۳). نقش تأمین اجتماعی در اقتصاد ملی. ترجمه زهره کلهر و دیگران. سازمان تأمین اجتماعی.
- اعتضادپور، ناهید؛ رجبی راد، فهیمه (۱۳۷۴). تأمین اجتماعی در ایران. مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- پژویان، جمشید (۱۳۷۵). گزارش فقرزدایی در کشور جمهوری اسلامی ایران. سازمان برنامه و بودجه. فصل سوم.
- پژویان، جمشید (۱۳۷۹). نظام تأمین اجتماعی. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. جلد چهارم. فصل دوم.
- پناهی، بهرام (۱۳۷۶). اصول و مبانی نظام تأمین اجتماعی. مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- سازمان تأمین اجتماعی. سال‌های مختلف. ماهنامه و مجموعه‌های آماری. اداره کل آمار و محاسبات آماری.
- سازمان تأمین اجتماعی (۱۳۷۴). جنبه‌های اقتصادی تأمین اجتماعی. ترجمه لیلی ناصح لطف‌آبادی. دفتر روابط عمومی و روابط بین‌الملل.
- صدر منوچهری نائینی، علیرضا (۱۳۷۵). عوامل مؤثر بر توزیع درآمد در ایران. دانشگاه آزاد اسلامی. واحد علوم و تحقیقات. رساله دکتری اقتصاد.
- مرکز آمار ایران. سال‌های مختلف. سالنامه آماری کشور.
- مرکز آمار ایران. سال‌های مختلف. نتایج آمارگیری بودجه خانوار.
- معاونت امور اقتصادی، دفتر اقتصاد کلان. سال‌های مختلف. مجموعه اطلاعاتی سری زمانی حسابهای ملی. سازمان برنامه و بودجه.
- مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی (۱۳۷۶). بررسی وضعیت اقتصادی، اجتماعی مستمری‌بگیران بازنشسته. سازمان تأمین اجتماعی. بخش سوم.

-
- Atkinson, anthony B.(1989). *Poverty and Social Security*. Harvester Wheatsheaf.
- Atkinson, Anthony B., & Stiglitz, Joseph E. (1987). *Lectures on Public Economics*. Mcgraw-Hill.
- Auerbach, Alan J. & Feldstein, Martin (1987). (ed). *Handbook of public Economics*. North-Holland.
- Barr, Nicholas (1998). *The Economics of The Welfare State*. Oxford University Press.
- Blanchard, Francis (1984). *Into the Twenty-First Century: The Development of Social Security*. International Labour Office, Geneva.
- Boskin, Michael .J. Kotlikoff, Laurence. J. Puffert, Douglas.J. Shoven, John.B. (1987). Social Security: An Financial Appraisal Across and Within Generations. *National Tax Journal*. Vol 40.
- Coronado, Julia Lynn., Fullerton, Don. Glass, Thomas (1999). Distributional Impacts of Proposed Changes to The Social Security System. *National Bureau of Economic Research*. Wp 6989.
- Dithc, John (1999) *Introduction to social security, Policies, benefits and poverty*. Routledge.
- Ehtisham Ahmad, Gean Dreze, John Hills, & Amartya Sen (1991). *Social security in Developing Countries*. Clarendon Press. oxford.
- Feldstein, Martin (1974). Social Security, Induced Retirement, And Aggregate Capital Accumulation. *Journal of Political Economy*. Vol. 82, No.5.
- Feldstein, Martin. Liebman, Jeffrey. (2000). The Distributional Effects of an Investment-Based Social Security System. *National Bureau of Economic*

Research. Wp 7492.

Gil, Joan & Lopez-Casasnovas, G. (1998). Life - Time Redistribution Effects of the Spanish Public Pension System. *Fifth International Research Seminar on Issues in Social Security*. Sweden.

Gillion C, Turner J, Bailey C, Latulippe D.(2000). *Social Security Pensions, Development and Reform*. International Labour Office.

Layard, P.R.G. & Walters, A.A. (1978). *Microeconomic Theory*. McGraw-Hill.

Mulligan, Casey. B & Sala-I-Martin, Xavier. (1999). Social Security In Theory And Practice (I,II). *National Bureau of Economic Research*. Wp 7119.

Ozawa, Marthan. N., Sung Kim, Tae,. (1989). Distributive Effects of Social Security and Pension Benefits. *Social Service Review*. Sep.

Rosen, Harvey S.(1988). *Public Finance*. 2nd Edition. Richard D.Irwin, INC.

Stiglitz, Joseph E. (1988). *Economics of The Public Sector*. 2nd Edition. W.W. Norton & Company.